

СУДОВА СИСТЕМА – ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В 1920–1930-і рр.: НА МАТЕРІАЛАХ УРСР

У статті розглядається роль судових органів УРСР 1920–1930-х рр., що забезпечували реалізацію тоталітарного режиму в соціумі шляхом засудження до суворих покарань. Історія та болючий досвід підтверджує необхідність докорінних змін у сучасній судовій сфері.

Метою дослідження є розгляд праць науковців для об'єктивного висвітлення історико-правових аспектів розвитку та політико-правових наслідків функціонування судової системи Радянської України 1920-1930-х рр. Застосовані такі методи дослідження: історико-правовий, методи аналізу і синтезу та інші загальнонаукові й спеціальні методи.

Розкривається недосконалість норм права в судовій системі тоталітарної влади, а саме – не дотримання норм процесуального права.

Відомо, що рівень демократії визначається місцем і роллю суду в системі органів державної влади. На сьогодні Україна успадкувала судову систему, побудовану на авторитарних засадах, за яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека були заручниками державно-владних інтересів. Для розгляду запропонованої проблематики наведені дані про надзвичайно суворі вироки, винесені радянськими судами в 1920–1930-х рр.

Ключові слова: репресії, каральні органи, судоустрій, тоталітарна система, засудження, вирок, судова система.

Роль судових органів у системі репресивно-карального механізму розглядається в наукових розвідках: О.Д. Бойка, Ю.П. Бокарева, В.Ю. Васильєва, С.Г. Водотики, А.Б. Венгерова, Д.С. Карєва, В.В. Коровіна, В.І. Очеретянка, В.І. Пристайка, В.В. Ченцова, Ю.І Шаповала та ін.

Історики, які аналізували каральну політику репресивно-тоталітарної системи, концентрувалися передусім на найжорстокіших та найбільш масових її проявах.

Відомо, що судова гілка є однією з різновидів державної влади, яка покликана здійснювати правосуддя та є частиною державного апарату. За своєю природою одним з найважливіших завдань судових органів є захист прав та свобод громадян. Але слід наголосити, що в Радянській Україні до репресивно-каральних органів належали судові органи, які були виконавцями волі партії, державна політика УРСР 1920–1930-х рр. була націлена на тотальний контроль і знецінення людської гідності та свободи.

У даному огляді робиться спроба розкрити сутність та завдання судових органів в репресивно-каральній системі, як засобу реалізації тоталітарної влади.

Актуальність даної проблематики особливо зростає сьогодні, коли перед українською судовою системою гостро постають серйозні виклики. Необхідно відновлювати довіру суспільства до судової влади. Процес створення в Україні якісно нової судової системи розпочався давно, тому слід проаналізувати витоки державного терору проти власних громадян, щоб не повторювати помилок минулого.

Судові органи Радянської України 1920–1930-х рр. були виконавцями волі правлячої верхівки в проведенні політичних репресій за принципом: «ніякого помилування ворогам народу, ворогам соціалізму, ворогам трудящих».

Російський науковець Д.С. Карєв звертає увагу на те, що від суду вимагалися суворі засоби покарання, вказуючи що «...будь-яка слабкість, будь-які коливання, будь-яка сентиментальність у цьому відношенні були б великим злочином перед соціалізмом» [10, с. 6].

В.В. Коровін описує діяльність органів ДПУ та звертає увагу на прийнятті декрету Всеросійського ЦВК від 16 жовтня 1922 р. «Про доповнення до постанов про ДПУ». Цей декрет мав закрити частину, що не підлягала публікації. У ній регулювалися практичні питання відносин органів ДПУ із судовими установами та особами прокурорського нагляду. Органи ДПУ зосереджували увагу на слідстві за службовими злочинами своїх працівників. За цими справами колегія ДПУ отримала право виносити позасудові вироки. Також органи ДПУ звільнялися від обов'язків надавати раніше направлені ними припинені справи з недостатніми доказами чи відсутністю складу злочину в суд чи прокуратуру для затвердження. Представник ДПУ повинен

був входити до складу суду при розгляді всіх справ про політичні злочини і шпигунство. Але секретні представники ДПУ, які розкривали справи за контрреволюційними злочинами, в жодному разі не підлягали виклику в суд в якості свідків. Усі матеріали за цими справами після судового розгляду поверталися до архівів ДПУ [11, с. 136–138].

Таким чином, органи ДПУ мали можливість фальсифікувати справи. Кожний захід влади, кожна постанова була ретельно продумана так, щоб узаконити репресивні дії надзвичайних органів.

Винесені вироки вражали своєю суворістю щодо робітників. Дослідник В.І. Очеретянко наводить приклади засудження представників робітничого класу до 10 років ув'язнення та вищої міри покарання – розстрілу [12, с. 241].

На замовлення Й. Сталіна чекісти сфабрикували справу «Спілки визволення України» 1930 р. Вона була спрямована проти української інтелігенції дореволюційної формації. Основна мета організації показового судового процесу «СВУ» (він проходив з 9 березня по 19 квітня 1930 р.), за словами В.І. Пристайка та Ю.І Шаповала, – це відмежування української національно свідомої інтелігенції від робітництва і селянства з метою порушення генетичного зв'язку між різними поколіннями творців духовної культури українського народу [13, с. 14].

Обґрунтування системи проведення широкомасштабних показових процесів у 1920–1930-х рр. досліджував В.В. Ченцов. Він зазначав, що суд в радянській системі став суспільним інструментом, який діяв перед тисячами й мільйонами народних мас, органом, за допомогою якого керівна верхівка пролетаріату регулювала всі сфери життя робочого класу та в цілому будувала нове суспільство. Саме тому судові вироки мали поширюватися не тільки на конкретних засуджених осіб, а й на широкі маси трудящих для того, щоб указати їм на той шлях, який, на думку суду, є найбільш правильним для зміцнення соціалістичного будівництва. Тому застосування соціальних репресій стосовно підсудних із метою демонстрації певного політичного впливу, незалежно від того, як це вплине на долю окремого засудженого, вважалося доцільним [15, с. 34].

Слід звернути увагу на те, що радянський прокурор А. Вишинський відводив особливу роль судовим органам в механізмі регулювання соціалістичним суспільством, які не лише карали, а й «перевиховували». Із цього приводу він зазначав: «...завданням радянського суду, є не лише карати, а й виховувати чи перевиховувати відсталі елементи суспільства. У цій виховній роботі радянського суду полягає принципова особливість радянського правосуддя як одного із засобів підвищення культурно-політичного рівня мас, як одного із засобів перетворення психології людей, викорінення з їх свідомості старих, капіталістичних пережитків». Він підкреслював: «Судова діяльність – завжди діяльність політична» [8, с. 32].

Вчений А.Б. Венгеров наголошував, що посилення масових репресій зумовила теза-догма радянського теоретика А. Вишинського про те, що: «...революційне насильство, найжорсткіші репресії виправдовуються вищими принципами, на яких будується новий суспільний лад і до яких тягнеться соціалістичне суспільство» [5, с. 239]. Також у своїх висловлюваннях він пояснював: «...у цьому і є виправдання наших репресій, які б не були вони інколи жорсткі й рішучі... У цьому і є виправдання тих ударів нашого закону...» [5, с. 27].

Український історик та політолог О.Д. Бойко аналізує методи впровадження репресій на селі. Вчений указує, що до бідняцько-середняцьких верств села пропонувалося вживати заходи громадського впливу і проводити з ними масову політичну роботу [2, с. 305]. Однак, як зазначає, Ю.П. Бокарев, при виявленні «злісного» невиконання плану контрактації, передбачалося притягнення їх до судової відповідальності за ознаками 119 статті Кримінального кодексу УСРР [1, с. 112]. Водночас В.Ю. Васильєв пише: директивні листи мали суперечливий характер і акцентували увагу на тому, що застосування зазначених заходів до бідняцько-середняцьких верств не повинно набирати масового характеру [3, с. 324]. Багато цих вказівок належало до добрих намірів влади, однак реально втілювалися заклики вживати репресивні заходи до тих, хто, на думку правлячої верхівки, шкодив проведенню хлібозаготівель.

Інформацію, за короткий відрізок часу, стосовно середняків, наводять в журналі «Вопросы истории» М.А. Вилцан, М.О. Івніцький та Ю.О. Поляков: 1 особа була засуджена на 10 років, 101 особа – на термін від 5 до 10 років, 389 чоловік – від 1,5 до 5 років, а 59 – до примусової праці [7, с. 3]. Серед бідняків ситуація була такою: 3 особи позбавили волі на термін від 5 до 10

років, 29 осіб – від 1,5 до 5 років, 4 особи засудили до примусової праці, – пише О.І. Гайстер у праці «Расслоение советской деревни» [9, с. 18].

Науковці С.Г. Водотика та І.Д. Мазур у виданні «Український історичний журнал» розглядають питання про покарання колишніх куркулів, наводять статистику засуджених до різних термінів ув'язнення та примусової праці за місцем проживання [4, с. 42]. Відповідні статистичні дані щодо позбавлених волі та засуджених до примусової праці заможних селян аналізує І.С. Ворожейкін [6, с. 241].

Можна зробити висновок, що радянські суди були репресивними органами, у діяльності яких дослідники виділяють два етапи: 1927–1929 рр. та 1930–1932 рр. Основним завданням тогочасних каральних органів було переслідування небажаних владі верств населення: наукової інтелігенції, етнічних меншин, інституту церкви, держслужбовців, що на деякий час вилучалися із суспільства.

Отже, кожної миті каральні органи могли звинуватити людину у зраді, шпигунстві, віднести до категорії «ворогів народу». Репресивна політика судових органів насильницьким примусом змушувала визнати власну провину підозрюваним незалежно від того, винний він чи ні. Як правило, слідчі обмежувалися пред'явленням звинувачення, допитами звинувачених. Уроки минулого спонукають нас сьогодні рішуче вдосконалювати та впроваджувати в життя нові демократичні цінності та судову реформу для забезпечення прав та свобод громадян в правовій державі. Водночас подальшого наукового пошуку потребує питання реалізації механізму втілення в суспільне життя судової реформи. Важливим завданням є відновлення довіри громадян до апарату держави в цілому та деактивація наслідків функціонування судової системи минулих десятиліть, що мала елементами «застою» радянської системи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бокарев Ю. П. Социалистическая промышленность и мелкое крестьянское хозяйство в СССР в 20-е годы: источники, методы исследования, этапы взаимоотношений / Ю. П. Бокарев. – М.: Наука, 1989. – 312 с.
2. Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О. Д. Бойко. – К: Академія, 2001. – 656 с.
3. Васильєв В. Ю. Лінн Віола. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.) / В. Ю. Васильєв. – В.: Логос, 1997. – 536 с.
4. Водотика С. Г. Зміни в соціально-класовій структурі селянства України напередодні масової колективізації (1927-1929 рр.) / С. Г. Водотика, І. Д. Мазур // Український історичний журнал. – 1983. – № 2. – С. 41– 52.
5. Венгеров А. Б. Законность, как её понимал Вышинский // Инквизитор: Сталинский прокурор Вышинский / А. Б. Венгеров. – М.: Республика, 1992. – 381 с.
6. Ворожейкин И. Е. Очерк историографии рабочего класса / И. Е. Ворожейкин. – М.: Политиздат, 1975. – 288 с.
7. Вылцан М. А. Некоторые проблемы истории коллективизации в СССР / М. А. Вылцан, Н. А. Ивницкий, Ю. А. Поляков // Вопросы истории. – 1965. – №3. – С. 3–25.
8. Вышинский А. Я. Курс уголовного процесса / А. Я. Вышинский, В. С. Ундревич. – М.: Государственное издательство советское законодательство, 1934. – Т. 1. – 431 с.
9. Гайстер А. И. Расслоение советской деревни / А. И. Гайстер. – М.: Коммунистической Академии, 1928. – 144 с.
10. Карев Д. С. Советская юстиция / Д. С. Карев. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – Кн. 1. – 122 с.
11. Коровин В. В. История отечественных органов безопасности / В. В. Коровин. – М.: Издательская группа Норма-Инфра, 1998. – 256 с.
12. Очеретянко В. І. Переслідування української інтелігенції в першій половині 20-х рр. (за матеріалами фондів «Російського зарубіжного архіву» Державного архіву Російської Федерації) / В. І. Очеретянко // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1997. – №1-2. – С. 240 – 252 с.
13. Пристайко В. І. «СВУ»: невідомі документи, факти / В. І. Пристайко, Ю. І. Шаповал. – К: Інтел, 1995. – 447 с.
14. Ченцов В. В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920 – 1930-е годы / В. В. Ченцов. – М.: Готика, 1998. – 208 с.

REFERENCES

1. Bokarev Yu. P. Sotsialisticheskaya promyshlennost i melkoe krestyanskoe khozyaystvo v SSSR v 20-e gody: istochniki, metody issledovaniya, etapy vzaimootnosheniy/ Yu. P. Bokarev. – М.: Nauka, 1989. – 312 s.

2. Bojko O. D. Istoriya Ukrainy: Posibnyk / O. D. Bojko. – K: Akademiya, 2001. – 656 s.
3. Vasylyev V. Yu. Linn Viola. Kolektyvizaciya i selyanskyj opir na Ukraini (lystopad 1929 – berezen 1930 rr.) / V. Yu. Vasylyev. – V.: Logos, 1997. – 536 s.
4. Vodotyka S. G. Zminy v socialno-klasovij strukturi selyanstva Ukrainy naperedodni masovoyi kolektyvizaciji (1927-1929 rr.) / S. G. Vodotyka, I. D. Mazur // Ukrainyjskyj istorychnyj zhurnal. – 1983. – № 2. – S. 41– 52.
5. Vengerov A. B. Zakonnost, kak ee ponimal Vyshinskiy // Inkvizitor: Stalinskiy prokuror Vyshinskiy / A. B. Vengerov. – M.: Respublika, 1992. – 381 s.
6. Vorozheykin I. E. Ocherk istoriografii rabocheho klassa / I. E. Vorozheykin. – M.: Politizdat, 1975. – 288 s.
7. Vyltsan M. A. Nekotorye problemy istorii kollektivizatsii v SSSR / M. A. Vyltsan, N. A. Ivnijskiy, Yu. A. Polyakov // Voprosy istorii. – 1965. – №3. – S. 3–25.
8. Vyshinskiy A. Ya. Kurs ugolovnoho protsessu / A. Ya. Vyshinskiy, V. S. Undrevich. – M.: Gosudarstvennoe izdatelstvo sovetskoe zakonodatelstvo, 1934. – T. 1. – 431 s.
9. Gayster A. I. Rassloenie sovetskoy derevni / A. I. Gayster. – M.: Kommunisticheskoy Akademii, 1928. – 144 s.
10. Karev D. C. Sovetskaya yustitsiya / D. S. Karev. – M.: Gosudarstvennoe izdatelstvo yuridicheskoy literatury, 1950. – Kn. 1. – 122 s.
11. Korovin V. V. Istoriya otechestvennykh organov bezopasnosti / V. V. Korovin. – M.: Izdatelskaya gruppa Norma-Infra, 1998. – 256 s.
12. Ocheretyanko V. I. Peresliduvannya ukrajinjskoyi inteligenciji v pershij polovyni 20-x rr. (za materialamy fondiv «Rosijskogo zarubizhnogo arxivu» Derzhavnogo arxivu Rosijskoyi Federaciji) / V. I. Ocheretyanko // Z arxiviv VUChK, GPU, NKVD, KGB. – 1997. – №1-2. – S. 240 – 252 s.
13. Prystajko V. I. «SVU»: nevidomi dokumenty, fakty / V. I. Prystajko, Yu. I. Shapoval. – K: Intel, 1995. – 447 s.
14. Chentsov V. V. Tragicheskie sudby. Politicheskie repressii protiv nemetskogo naseleniya Ukrainy v 1920 – 1930-e gody / V. V. Chentsov. – M.: Gotika, 1998. – 208 s.

Stepanenko V. THE JUDICIAL SYSTEM – A TOOL OF IMPLEMENTING REPRESSIVE AND PUNITIVE POLICY OF SOVIET UKRAINE 1920-1930'S.

The article examines the role of the judiciary of USSR 1920-1930's., which provided implementation of the totalitarian regime in society by being sentenced to severe penalties. History and painful experience confirms the need for radical changes in modern judiciary.

The aim of the study is to examine the works of scientists to objectively highlight historical and legal aspects of development and the political and legal implications of the judicial system of Soviet Ukraine 1920-1930 biennium. Applied following methods: historical and legal methods of analysis and synthesis, and other general scientific and special methods.

Disclosed is not the perfection of the law in the judicial system of totalitarian power, namely the non-observance of procedural rights.

We know that the level of democracy is determined by the court and role in the system of government. At present, Ukraine inherited the judicial system, based on authoritarian principles under which a person's life and health, honor and dignity, integrity and security of the hostages were state-government interests. To consider the proposed issue presents information about the extremely harsh sentences handed down by Soviet courts in the 1920-1930's.

Keywords: *repression, punitive organs, the Judiciary, the totalitarian system, condemnation, judgment, judicial system.*

Одержано 10.04.2017

УДК 001. 891: 621. 791(09): 332.12

Олександр Літвінов
(Маріуполь)

Є.О. ПАТОН ПРОТИ СТАХАНОВЦІВ І БЮРОКРАТІВ В ІСТОРІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЧНОГО ЗВАРЮВАННЯ

Досліджуються організаційно-директивні заходи керівництва СРСР щодо впровадження інноваційних технологій у період інтенсивної індустріалізації. Визначено причини опору директорів підприємств застосуванню нової техніки і впровадженню інновацій, встановлено значення